

SALOMATLIK KONSEPTINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Nafisa Izatullayevna G'aybullayeva,

BuxDPI, dosenti, f.f.d (PhD), Uzbekistan, Buxoro

Annotatsiya: Ushbu tadqiqimizda salomatlik konseptining lingvistik xususiyatlari ochib berilgan. Milliy konseptual sohaning asosini tashkil etuvchi asosiy konseptlarni o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar olimlarni konseptlarda aks ettirilishi misollar tariqasidayoritilgan. Salomatlik konseptining lingvo xususiyatlari hozirgi zamon bilan amaliy tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: salomatlik konsepti, zamonaviy tilshunoslik, inson salomatligi, filologig konsept, kognitiv tilshunoslik.

Zamonaviy o'zbek tilshunosligining hozirgi taraqqiyot bosqichi davrida konseptual sohani keng tadqiq etish muammosi ko'ndalang bo'lib turmoqda. Til va tafakkur, til va ruhiyat, tilning asosiy funksiyalari, inson va til munosabati, uning ijtimoiy-ruhiy xususiyatlari kognitiv tadqiqotlarda tilshunoslarni doimo qiziqtirib kelgan mavzular hisoblanadi. Kognitivistika fanining bilim haqida bilim olishga qaratilganligini alohida ta'kidlab o'tish joiz.

Zero, filologiyada konsept – narsa(keng ma'noda)/belgining mazmun tomoni bo'lib, insoniyatning ijtimoiy tajribasida mustahkamlangan, ularning hayotida tarixiy ildizlarga ega bo'lgan, ijtimoiy va subyektiv ravishda inson mavjudligining aqliy, ma'naviy yoki moddiy sohasi bilan bog'liq tushunchadir [7;23]. Konsept predmet – hodisaning his qilinishi, anglanilishi va obrazli tasavvur qilinishi bilan bog'liqdir.

Olam haqidagi muayyan tasavvurlarning hosil qilinishi ruhiy in'ikosning uch sathi – hissiy idrok, tasavvurlarning shakllanishi (eng sodda umumlashma va ma'lumotlar), nutq yasalishi jarayonlarining o'zaro ta'siri hosilasidir. Bu axborotlarning umumiy yig'indisi konseptlar tizimining mohiyatini tashkil qiladi. [1;8].

Ham madaniy-ma'naviy, ham akseologik, ham ruhiy-falsafiy xususiyatlarni o'zida jamlagan mazkur tushuncha haqida olim D.Xudayberganova ham uning ko'p qirrali tuzilma ekanligini, konsept psixologik, kognitiv-semantik va lingvomadaniy xossali bo'lib, ushbu jihatlarni nutqiy bochqichda bir vaqtning o'zida namoyon etishini ta'kidlaydi.[2;19].

Milliy konseptual sohaning asosini tashkil etuvchi asosiy konseptlarni o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar olimlarni konseptlarda aks etgan madaniy qadriyatlarni tizimlashtirishning yangi darajasiga olib chiqish va madaniyat konseptuariasini yaratish miqyosigacha olib chiqmoqda [4;43]. Darhaqiqat, antropologik ahamiyatga ega tushunchalarning ro'yxatini to'ldirayotgan ijtimoiy-madaniy jihatdan talab qilinayotgan konseptual mohiyatlarni o'rganish ustuvor bo'lib qolmoqda. Milliy konseptual sohaning mental mohiyatli tushunchalari jumlasiga har qanday madaniyatning asosiy, antropologik jihatdan ahamiyatli tushunchasi hisoblangan *salomatlik* konsepti ham kiradi. Aynan, "u orqali inson dunyoni ko'ra oladi" [5;87]

XXI asr oxiri XXII asr birinchi yarmida jahonda sodir bo'layotgan tub iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlar, shubhasiz, lisoniy shaxs konseptual dunyosining o'zgarishiga sabab bo'lmay qolmaydi. Birinchi navbatda, siyosiy yoki iqtisodiy konseptlarga taalluqli bo'lmagan *salomatlik* konsepti ham mazmuniy modifikasiyalanishga yuz tutmoqda. Aytish mumkinki, bugun til sohibi tashuvchisining ongida ona tili konseptual sohasining qayta qurilishi, to'ldirilishi kuzatilmoqda: *salomatlik* eng yangi ijtimoiy-madaniy me'yorlar ta'siri ostida namunaviy tarzda idrok etilmoqda. Bu esa *salomatlik* konsepti mazmunining milliy xususiyatlarini lisoniy jihatdan talqin qilish zaruratini belgilaydi.

Shu o'rinda aytish mumkinki, o'zbek madaniyatida mavjud *salomatlik* konsepti ham o'ziga xos kognitiv xususiyatlarga ega.

Hindistonliklar "Ayurveda"sining asosiy tamoyili inson ongining tanaga ta'sir o'tkazishiga asoslanadi. Kasallikdan xalos bo'lish odamning o'z ongi bilan muloqotga kirishib, uni muvozanatga keltira olishiga bog'liq [6]. Darhaqiqat, tahlil qilinayotgan *salomatlik* konsepti "biz"dan chiqib ketib, "men" qadriyatiga aylanganligini qayd etish mumkin. Globallashuv sharoiti, 2019 yilda boshlangan pandemiya davrida inson o'z salomatligi ustida har qachongidan qayg'uradigan bo'ldi. Zero Islom sog'liqni saqlashning yo'llarini ham o'rgatadi. Bu borada

dinimizda badantariyaga, tozalikka rioya qilishga, sog'liqqa zarar yetkazuvchi va atrofni iflos qiluvchi narsalardan qaytarishga, jismni toliqtirishdan qaytarishga sog'liqni saqlash maqsadida yengillik va ruxsatlar berilishi kabi bir qator muhim ishlar yo'lga qo'yilgan [7;12].

Matnlar tahlilining ko'rsatishicha, sog'lom odam haqidagi individual va jamoaviy tasavvurlarning tabiati o'zgargan: zamonaviy kishi o'z sog'lig'i uchun javobgar ekanligini biladi: ***Tortinmang va dangasalik qilmang – bu sizning sog'lig'ingiz masalasidir; Inson o'zi uchun nima zararli va salomatligi uchun nima foydali bo'lgan narsalarni o'zi belgilashi kerak*** kabi.

Yangi bozor iqtisodiyoti sharoitida salomatlik bilan bog'liq, nutqda u bilan birga voqelanadigan ***g'amxo'rlik*** tushunchasi ma'nosi ham kengaydi. Salomatlik va uni himoya qilishga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishning ahamiyati dolzarb bo'lib qolmoqda: *o'z sog'lig'iga e'tibor; sog'lig'iga befarq emas; sog'lig'i bilan shug'ullanish; sog'lig'ini qo'llab-quvvatlash; salomatligini yaxshilash* va boshqalar.

Ilmiy-texnik ishlanmalar natijalari salomatlik sohasiga tatbiq qilina boshlandi. Salomatlik haqidagi diskurs uchun yangi iboralar: *salomatlik holatining kompyuter diagnostikasi, salomatlikni qo'llab-quvvatlash texnologiyalari: uyali telefonlar yordamida qon bosimi, puls, qand darajasi nazorat qilinadi. Yaqin o'n yil ichida salomatlik holatini global nazorat tarmog'i paydo bo'ldi.*

Zamonaviy hayotni texnologiyalashtirish, o'z navbatida, **inson salomatligi uchun xavf tug'diradigan illatlarni** yuzaga keltirmoqda: ***Internetga qaramlik deganda Tarmoqda bo'lishga nosog'lom, patologik tarzda intilish, jismoniy va ruhiy salomatlikka zarar yetkazish*** tushuniladi; hozirda barcha odamlar pul ketidan quvadilar, ammo ular ***salomatliklariga*** oz vaqt ajratadilar, ***kam harakatli turmush tarzini*** olib boradilar. Internetga qiziqish va unga qaramlikka qarshi kurashish tilimizda qator yangi metaforik iboralar paydo bo'lishiga sabab bo'ldi: *raqamli gigiyena, raqamli detoksifikasiya, gadget-fri, axborot diyetasi...*

Gazyeta va jurnal matnlaridagi ma'lumotlar *salomatlik jismoniy holatining yangi semantik jihatining o'sishini aniqlashga imkon berdi* – masalan, **jinsiy salomatlik**. Bunday mavzudagi maqolalar demokratik o'zgarishlarning belgisi sanaladi.

Aytish mumkinki, zamonaviy gazeta diskursi orqali salomatlik haqida **kinoyali ohang** yuzaga keldi: *sog'lom odamlar bo'lmaydi, balki tekshirilmaganlar bo'ladi. Bizning tibbiyot shunchalik tez oldinlab ketmoqdaki, uning ortidan salomatlik yetolmay qolib ketmoqda.*

Demak, yuqoridagilardan anglashiladiki, *salomatlik* konsepti ko'p o'lchovli tavsifga ega bo'lib, ushbu konsept kognitiv xususiyatlarining mazmuni turlicha namoyon bo'ladi. Salomatlik tushunchasi – bu kundalik ongda organizmning ikki tomonlama (jismoniy va aqliy) holati haqidagi g'oyalarni aks ettiradigan ko'p o'lchovli hodisa, u tashqi kuzatuvchi, shuningdek, o'z ichki holati tashuvchisi bo'lgan sub'yektning o'z-o'zini idrok etishi nuqtai nazaridan baholanadi. Darajali xarakterga ega bo'lgan konseptning noagentiv tabiati uning tarkibidagi salomatlikka ta'sir qiluvchi tashqi omillar guruhiga tegishli kognitiv xususiyatlar mavjudligidan dalolat beradi (salomatlikning ijtimoiy komponenti, salomatlikning iqtisodiy komponenti, ekologiya).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maslova V.A. Kognitiv tilshunoslik. – Samarqand, 2011. – B. 8.
2. Xudayberganova D.S. O'zbek tilidagi badiiy matnlarning antroposentrik talqini: Filol.fan. d-ri ... diss. avtoref. – Toshkent, 2015. – B.19.
3. Antologiya konseptov : v 8 t. / pod red. V. I. Karasika, I. A. Sternina. – Volgograd : Paradigma, 2005; Stepanov Yu. S. Konstanty : Slovar russkoy kultury / Yu. S. Stepanov. – izd. 3-ye, ispr. i dop. – Moskva : Akademicheskii Proyekt, 2004. – 982 s. i dr.
4. Lurye S. V. Psixologicheskaya antropologiya : istoriya, sovremennoye sostoyaniye, perspektivy / S. V. Lurye. – 2-ye izd. – Moskva : Akademicheskii proyekt : Alma Mater, 2005. – S. 587
5. <https://yuz.uz/news/salomatlik-ilm>
6. <https://muslimaat.uz/maqola/1238>
7. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>